

~~30690/6.5~~

ВИДАВНИЦТВО
ВІДРОДЖЕННЯ

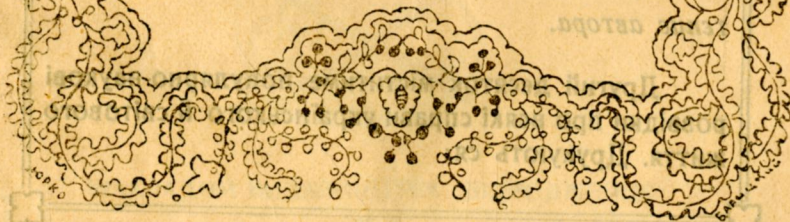
МАРКО-ВОВЧУК.

ДВА СИНИ.

ОПОВІДАННЯ.

№ 6.

ЦІНА 10 КОП.

Видавництво „Відродження“

випускає дешеві і загально-доступні книжечки з красною письменства й ріжних областей знання. Книжечки виходять серіями по 10 № у кожній, в розмірі від 1 до 3 арк. друку й ціною від 10 до 20 коп. книжечка.

В перший десяток увійдуть такі твори української літератури:

- № 1. Ів. Котляревський, Наталка Полтавка.
- № 2. Гр. Квітка-Основ'яненко, Перекотиполе.
- № 3. М. Гоголь, Сорочинський ярмарок.
- № 4—5. Т. Шевченко, Гайдамаки.
- № 6. Марко Вовчок, Три оповідання (Два сини, Викуп, Чари).
- № 7. Ів. Нечуй-Левіцький, Рибалка Панас Круть.
- № 8. Ів. Франко, До світла.
- № 9. В. Стефаник, Синя книжочка.
- № 10. ██████████, ██████████ й ин. оповід.

При кожній книжечці портрет і короткий життєпис автора.

Другий десяток міститиме популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя. Друкують ся:

2006

МАРКО - ВОВЧОК.

ДВА СИНИ.

ОПОВІДАННЯ.

~~30690 / 6 Б.~~

Ціна 10 сотиків.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ВІРОДЖЕННЯ“.

— Ч. Б. —

6012

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ 46 104

Передмова.

Марко Вовчок - Марновичка Марія з роду Велинських, на світ народилась року 1830 в Орловщині. Освіту здобула в інституті і в кінці 40-х років вийшла замі за відомого українського етнографа Опанаса Марковича (род. р. 1822, помер 1867), що тоді перебував в Орлі. Ту любов до „меншого брата“ та його слова, що сам носив у серці, ширий та глибокий патріот український зумів надихнути і своєї молодій дружині; під його впливом Марія Марковичка вивчилась української мови й почала, певне за підмогою чоловіка, писати по українськи. Р. 1858 Куліш видав у Петербурзі „Народні оповідання“ Марка Вовчка (друге видання

р. 1861), що своїм гуманним, благородним тоном та великою художественною вагою відразу здобули широку популярність їх авторови; незабаром р. 1862 появилася другий том оповідань, а далі р. 1865 й третій. По смерті чоловіка Марковичка жила довгі літа за кордоном і нічого не друкувала мовою українською, хоч російською писала багато для заробітку аж до останніх часів. Та незадовго перед смертю (померла р. 1907) вернула вона знову до української літератури й написала кілька оповідань (Дяк, Гайдамаки й ин.), виданих Укр. р. Спільною окремою книжечкою під заг. „Посмертні оповідання“. Твори Марка Вовчка мають велику вагу в історії українського письменства, — автор рукою справжнього художника доторкнувся в них тієї пекучої болячки, що звалася кріпацтвом, і зробив се з такою силою, що відразу звернув на себе загальну увагу: Добролюбов присвятив творам Марка Вовчка один із кращих своїх оглядів, Тургенев переклав їх на російську мову. Оповідання Марка Вовчка і їх вагу культурно-історичну нераз рівняли до невмирущої повісти Бічер-Стоу „Хатина дядька Тома“, — вони так само нав'язні безкрайньої любовно та щирим спочуттем до гіркої долі поневолених кріпаків. Друкуємо тут три оповідання під загальним наголовком „Два сини“.

Передмова

Третий Всесоюзный съезд работников культуры состоялся в Москве 25-27 июля 1934 года. В этот раз в нем участвовало около 1000 делегатов из всех республик, краев и областей Советского Союза. Съезд открылся в торжественной обстановке, в присутствии высшего партийного руководства. В своем выступлении товарищ Сталин подчеркнул значение культуры для строительства социализма и призвал работников культуры к дальнейшему развитию и совершенствованию своего дела.

Вопросы культуры были рассмотрены на пленуме ЦК ВКП(б) 28 июля 1934 года. Пленум принял постановление, в котором были сформулированы основные задачи культуры в переходный период от капитализма к социализму. В частности, постановлением было определено, что культура должна быть массовой, демократической, доступной для всех слоев населения. Необходимо было расширить сеть культурно-просветительных учреждений, улучшить их материальное положение и повысить квалификацию работников культуры.

Важным моментом съезда стало принятие резолюции, в которой были сформулированы основные принципы культурной политики. В частности, было подчеркнуто, что культура должна быть свободной, но при этом не должна отрываться от жизни народа. Необходимо было укрепить связи культуры с жизнью, сделать ее более интересной и полезной для широких масс.

Съезд закончился в торжественной обстановке. Делегаты съезда обязались активно участвовать в выполнении задач, поставленных перед культурой. В последующие годы были приняты меры по реализации решений съезда, что привело к значительному развитию культуры в Советском Союзе.

Два сини.

I.

Чоловік умер, двоє діток мені покинув, два сини. Треба мені заробляти, треба своїх діток годувати. Не справлюсь сама. Те продала, те продала — усе попродала. Важко нам убогим своє добро збувати, що воно в нас кровю обкипіло!

Збула... клопочу ся, бідкаю ся з ночі до ночі. Ніколи гаразд і діточками втішатись... А дітки ростуть, уже й вють ся коло мене і щебечуть, мої соловейки.

II.

Андрійко був у мене повновидий, ясноокий, кучерявий; веселий був хлопчик, жвавий. Було за день добре мені впечеть ся своєю пустотою, а ще лучче розважить. І посварюсь і поцілую його. Він був старшенький.

А що вже Василько — тихий, сумирний: і в хаті не чуть і на дворі не видно. Був якийсь задумливий з малку: чи те, що він у таку тяжку годину народив ся, хутенько після мого чоловіка, чи таку вдачу йому Бог дав.

Андрійко село оббіжить, — вернеть ся червоний, сміючи ся, пустуючи; а сей, гледи, під хатою де не-

будь сидітиме: землею пересипаєть ся, або зілля всякі вишукує; розкопує щось — хробачка вигребе, або метелика вловить, — дивить ся, думає... Гукне Андрій, він увесь іздригнеть ся. А коли, то було ляже в садку та цілісінський день і пролежить нерухомо, мов прислухаєть ся до чого.

— Що се задумав ся, сину? — питаю.

— Який сей світ великий, нене!

— Ще хлопцям був, приземком, а всі вже зілля знав: і як зветь ся і де й коли процвітає і яким цвітом; і коли пташки у вирей одлітають і коли прилітають з вирею — усе він теє знав.

— Се йому так Бог дав! — було мені кажуть люде. — Нехайте його, — се йому Бог дав!

III.

Ото було тими вечорами довгими осінніми, як вже стомить мене робота, заберу обойко до себе на коліна, та почну на добрий розум навчати: як умію, так і навчаю... Розказую їм і про те і про друге — толкую ся з ними. Огже, мій Андрійко хутко і заскучає; так він і варить ся: очі собі тре і позіхає і зітха. „Пустіть вже, мамо!“ — просить ся. А скоро пустив, чого не загадає! І гомонить і пустує, поки й сон зможе. А Василько буде хоч цілечку ніч тую довгу із мною сидіти, мене слухаючи та мені в очі пильненько дивлячись. Поснемо. Вночі прокинеш ся — не спить Василько мій.

— Сину! Чому не спиш?

— Так... Не хочу!... Чого, мамо, ніч темна — невидна?

— Так Бог дав, дитино, що темно уночі... Спи! — кажу йому, — спи!

Він і змовкне... Тільки довго ще неспокійно ворочаєть ся.

Було, як місяць в віконечко засвітить, Василько дивить ся, очей не зводячи. А я од людей чула, що недобре, як на сонних дітей місяць сипле проміннем, — то й укриваю було їх і наказую Василькови: „Не дивись, Василечку, на місяць — не годить ся!“ Він

і зігхне .. То вже в ряди-годи упаде така нічка, щоб він спочив тихим духом, — або зовсім нема йому сну, або ж сни неспокійні снять ся.

Андрійко не такий. Уже зоря занялась, вже й сонечко зійшло, а він міцним сном висипаєть ся, розкидав ся — розгорів ся... Як його з вечора трудно упорхати, так і піднять уранці. А прокинув ся він, мій пустунчик, — і гуком його в хаті аж сохи движать! Ну бігать, гомоніть, гайнувати, аж усе піде жужмом! А само таке радеє, веселе, миле!... Да то вже, хоч жалко, не жалко, а треба впинить: і пострахаєш було і покрикнеш на його...

Василько меншенький, а навчає старшого брата. Андрійко скорий був, палкий, як іскра, — то було тричі на день і більш посварить ся з дітьми на улиці, а то й побеть ся за яку пустоту.

— Андрійку! — каже тоді Василь, — а що ти не-веселий?

— Бивсь, от що!

— Ото-то й бачиш, Андрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а як би ти не наводивсь, то й не смуткував би тепер і не стидно б було, що тебе побито!

А Андрійко йому своє:

— І так сидіть нудно!

Та знов югне з хати — і слід загув!...

Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, Господь його знає! Чи піде було, чи не піде до товариша, вже й повернувся, вже й дома: не засидить ся, не заграєть ся ніде. Так і зріс на самоті сам із собою. Не говіркий був, не смішливий. У кого вже він вдав ся такий!

Андрійко, то всіх дівчат на селі знає. Робить і діло, щирим серцем робить, а годинку урве собі на гуляння парубоцьке! Сей же, як до чого став, — і очей не зведе і думки ні на що не зверне — уся душа його в роботі.

IV.

Діти мої, діти мої!

Пройшла в мас чутка — некручина сього року буде. Як я почула, наче мене холодом обняло.

Поглянула на своїх парубків — що то за хороші, за молоді, Боже мій добрий!

Одного ранку — бодай такого ніхто не оглядав! — сказано мені, що на черзі Андрійко у некрути...

Збираю останнє, споряжаю його.. Яково то свою дитину на лихо, на біду виряжать! — Хто того не знає, нехай же мене питає! А він, то на моїх очах уже привяв.. Де той погляд молодецький, де той всім веселий!

Чи мені-ж те оповідати, що не одна нянька стара хлопцеві серденько слізми вялила? Плакали і молоді очи за ним, за його гарною вродою! Любо він пісні виспівує було ясними зорями. Голос його по усьому селу розлягаєть ся. Отже й виспівав собі дівчину любу та гарну. Літньої пори, тихими та теплими ночами, лежу було довго без сну, — думаю та горюю і чую було розмову їх тиху та любу... Сподівалась я невісточки, як ластівочки, собі на втіху... Пішла моя сподіванка за некрутами!...

V.

Казано в середу везти новобранців по обіді. Сижу я та дожидаю тієї години, — коли вбігає мій Василько задиханий, блідий і за ним два чоловіки в хату.

— Пані-матко! Спорядіть обох: пан звелів і Василя брати.

Я віри не йму їм.

— Не буде сього! — таки на їх кажу. — Аже-ж пан сам людина божа!

— Ні, мамо, — промовить Василь, — так воно дійсне єсть, як вони тобі сказали!...

І всі мене вмовляють, а в мене серце наче замерло і чую, що говорять і бачу їх, а до серця ніщо мені не доходить.

VI.

Виїзджали три тройки. Усе новобранці. За ними рід іде, провозає. Сіла й я між своїми синами, їду. Шлях мигтить: гаї та поля на очі набігають...

І так мені стало ся, наче я дитина мала: не розумію нічого, не знаю, не памятаю. Тільки як гляну на дітей, то страшно стане.

Приїхали до прийому, повели їх, а ми стоїмо, ждемо. Мене мов сон хилить, та будять мене — хто плачем, хто риданнем. Перших вивели моїх... Господи, Боже мій! Ти ж у нас великий, ти ж милостивий! Лучче б я у землю поховала їх обох!...

VII.

Привели мене у темну якусь хатину — землянка, чи льох, чи що воно таке, не скажу. Якийсь москаль сидить: головач, розкошланий, невмиваний, під щотиною увесь, як їжак. Се буде їх старший дядько...

Кланяюсь, прошу: — Не оставте ласкою вашою добродію, і моїх синів!

Даю йому, що змоглась, грошенят, ато полотна і на діток де що...

— Не журись, старушка! — прохрипів, — трошки ваші сини поскучають — без того не можна в світі, а там злюбить ся — молодці будуть, от як і я, приміром кажучи!

Поглянула я тоді зпильна на його: червоний, обдугий якийсь він, очи в його якось померхли... Бо же ж мій!... А мої сини, мої голуби сизі! Що у їх душа тепереньки свята і погляд ясний і любі обличчя квіткою процвітають!...

VIII.

Попрошали ся. Провели мене діти за місто...

От іще й досі, як вибереть ся літом день гарячий, душний, то й згадаю собі те прощання наше: от, ідемо містом... позачинювані будинки, запиняні вікна скрізь: за містом соснина темна, далека заступила шлях пісковатий; суне перед очима по піску рипливий віз, на небі сонце пекуче...

IX

Зосталась я сама-самісінька, недугуючи. Ні сну мені, ні одпочинку. Роблю через силу, нічого не знаю, не чую...

Минає рік і другий і пятий..

Обняла мене мов хмара чорна; тільки й світять ся мені, як дві зіроньки темної ночі: го дітоньки мої!

По Різдві, сижу я одного вечора, так уже у пізній лягови, пряду... На дворі завирюха, аж у вікна бе і світло мигтить...

Коли — стук-стук! Одчиняю — Василь!

— Василечку, синочку мій! А Андрійко де?

— Нема вже, мамо, Андрія! Ліг Андрій, мамо, тай не встане вже!..

А я наче знала: я його що дня в Бога, що ночі оплакала!... А жити б такому, та жити! На виріст і на силу й на личко у батька удавсь: отже за батьком і на той світ погнав ся!..

— Зстаріли ви, ненько!... Як вам тут жило ся? Нужди прийняли?..

— А так мені жило ся: устаю — плачу і лягаю — плачу, так мені жило ся!

— Я, мамо, до вас умирати прийшов!..

Придивлююсь до його, — лишенько моє!... Воно й молоде, та вже надломлене!..

— Синочку мій! Бодай я не діждала твого слова почути!

Отже то щира правда була, що він сказав.

Тане й тане мій Василько, як свічка. Полежав, похирів — та на весні й переставив ся. Де йому й жити було! Воно й росло так, аби слава, а тії виправки та походи силу з його усю вибрали...

— Не на те народивсь, моя мати, щоб мені людей на війні тратити! — було каже. — Не для таких, як я, війна і войовник з мене не жвавий!

Як уже в тязькому недузї лежав, то все, було, дума та дума собі.

— О, Боже, Боже! — заговорить, — який у тебе світ красний! А я й не наживсь у світі, а я й не навчивсь у світі, а я й не навчив ся, я й не знаю нічого!..

І в останню годину промовив:
— Не жив я, мамо, на світі, тільки збирався жити!...

Молоде, то як косою скосило... А я зостала ся...

Х.

Тільки мені й потіхи, що коли присняться мої дітки. Та все снять ся вони маленькими, а парубками ніколи не приснять ся.

І як живії вони стоять перед душею моєю: Андрушко веселий, кучерявий, ніби до хати бігає та гомонить, а в хаті ясно ясно! Василько над квітками та зіллями сидить, задумав ся...

Прокинусь — пусто! Робота дожидає; треба жити, треба діло робити, треба терпіти горенько...

Живу... Дивлюсь, як хата валить ся; чую, що й сама я пилом припадаю, — якось туманію, наче жива у землю вхожу.

В и к у п.

Розкажу вам про Якова Харченка, — якого він смутку набравсь у Хмелинцях, залицяючись до Коханівни.

Приходимо ми з ним у неділю під те село. Сонечко вже низенько. Мій парубок, дивлюсь, ніби почав приставати. Примічаю мовчки... Придержав, знаєте, собі ходу, — примічаю: зробив ся мій парубок зовсім другий чоловік. Всю дорогу був такий говіркий та веселий, бубонів, як міський дзвін, а тут ніби води в рот набрав і брови здвигнув і голову повісив.

— Що се, — кажу, — пане Якове, надувсь мов кулик на вітер?

— Якого там кулика ви видумали, дядьку! — пробурчав.

— Може притомив ся, хлопче?

— Ні, — одрізав, тай знов іде мовчки.

— Да що-ж се, кажу, — пане Якове? Перше гнав, нівроку тобі, як вітрів батько, а тепер чого се почав приставати?

Тут як раз зійшли ми на горбок, — так невеличкий, да з його глянуть на Хмелинці — село як на долоні.

— Оддишемо, — кажу.

Сіли. Дивить ся мій Яків на село, аж йому очи розбігають ся; дивлюсь і я. Все знакомі місця — і хати і садки. Славне село, як би ви бачили! Церква стоїть висока, — старий сотник якийсь її будував; цвинтар заріс черешником та зіллям трохи не в пояс; хаточки поховались у вишневі садки. Любо, що й казати!

Сидимо, дивимось. Гомоніли люди на селі, а далі один по одному і розійшлись. Цокотали ще дві молодичці, розходились і знов сходились, та все махали руками, наче горох молотили. Як би не вийшов з хати чоловік, то не розійшлись би й до світу. На селі стихло; хиба де стукне віконце та проскочить по-під ворітьми хисткий парубок...

— Годі вже, ходім! — заговорив мій Яків, ніби його підкинуло, — вже пізно! — А сам аж побілів.

— Отсе мені лихо! — кажу я.

— Яке вам лихо, дядьку?

— Да що на тебе найшло, Якове? Вийшов і здоровий і веселий і співав і розмовляв, а тут разом не-наче тебе кипячем обпарено. Грошей не погубив?

Він за шапку: — Гроші єсть — каже.

— І гроші несеш і дівчина дожидає, а ти як у ярмо ідеш!

Ані пари з уст.

— Переночуємо вже, — кажу, — разом зо мною у старого Козана.

— Як їх ласка, — каже.

Закипів же й я тоді. — Та ти, — кажу, — Якове, говори до ладу! Що ти уриваєш по словечку, як по-півна на бенкеті? Як ти мені зараз не висповідаєш ся

— я тобі не Явтух Товстодуб! І в старости не клич: не підуй!

Ог він тоді й почав: Що-ж мені, — каже, — дядечку, по тих грошах? Чи визволять вони мене?

— Чого-ж се, братіку, завів такої жалібної? Чому не визволять? Аби гроші, то й викупиш ся.

— А як пані не схоче?

— А вона чому не схоче, твоя пані, нехай її ба́тьку все добре? Чи ти не бачив таких панів, щоб їм гроші були не милі? Мені, — кажу, не траплялись, — не знаю таких.

— Е-е, дядечку! вона, мабуть, чи не ковшем їх міряє?

— Дарма, — кажу, — що ковшем міряє: вони, ті пани, на гроші такі ласі, як циган на сало, братіку! Їм до віку, до суду буде мало! Не журись! Я сам з тобою піду до пані... І не таких бачили. Ти поклонись старому...

— Він уже казав мені; „За панського дочки не оддам. Лучше нехай іде в черниці“. А як Кохан сказав, так і буде: се й мале хлопя знає.

— Ну, побачимо, як буде, — кажу, — не далеко вже. І хата його он біліє!

II.

Ідемо улицею; іще з другого кінця побачили — в хаті світить ся. Підійшли; я постукав. У дворі гавкнуло цуценя; хтось одсунув віконце, та мабуть нічого не побачив, бо такі нахмарилось і зовсім темно було. Брязнула защіпка і вибігла Коханівна Марта.

Що то за дівчина під той час стала, Боже мій, світе мій! Та така-ж молодесенька, а красна, як маківочка! Заквітчана, в червоному намисті, сорочка вишивана, в черевичках, — ну, дівчина!... як зірочка!

Вибігла з каганцем, побачила мене й Якова.

— Ай, дядьку! — каже, — що се ви!

А се, бачте, не я, а Яків... трохи каганця з рук не вибив.

— Марто, ясочко моя! — шепче.

Аж ось і старий Кохан виглянув, а за ним стоїть Коханиха. Поздоровкались, привитались.

— Е, дочко, — каже старий, — любих гостей до хати просять, а ти тут веш ся. Іди, моя ластівко! — і пропустив її в двері.

Увійшли й ми, поклонились тай посідали. Старий вечеряги просить. Мати і дочка коло стола, то коло печі звивають ся, а ми поглядаємо одно на одного та хочем розмову почати.

Кохан... Ви, правда, зроду його не бачили. Сього чоловіка всі поважали з молоду. Як парубкував, поведе чорними бровами — дівчата сохнуть і дуріють; а тепер, як пристарів ся, моргне сивим усом — громада й примічає.. Первий чоловік у селі Кохан. Як би ви на його глянули! Що ті пані ваші міські? Ошпарені горобці! Сей, як вийде, кажу вам, — високий, сивий, та усатий, у чорній свиті, а пояс червоний, шапка сива, виступка козацька настояща, ще давніх козаків. Хоч там і ворогуєш з ним, а шапку нехотячи знімеш. Чи мало по селу старих людей ходить? Ну, иньшому поклониш ся, а иньшого, буває, що й не вгледити; а сього, як гетьмана, зараз уздриш. І він підніме шапку, хочби малій дитині, підніме — і далі йде. Оженивсь він із Оксаною, — Яковенка старого дочка, тож козацького хорошого роду. Така повновида молодиця, чепурна, чорнобрива, настояща козачка!

— Посиділи ми там, іще поглянули один на одного.

— Так то воно, брате! — каже Кохан.

— Так то, брате! — кажу й я йому.

Коханиха вечерю постановила, почали частувати горілкою. — Іще чарочку, свате! — просять. — Дорога дальня, — каже Коханиха, — і холодний вітер віє! мабуть притомили ся.

— Е, пані матко, — кажу, — до любої небоги нема далекої дороги! — тай випив другу.

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток?

Яків, бачте, в Києві на заробітках був. У нас пускають; треба тільки подачу давати, яку там положать. Яків того року таки добре заробив. Налягав яко мога, бо знав за що, то й діло кипіло.

— Хвалити Бога! — каже Яків. Виняв із шапки гроші тай положив старому перед очи. Сам устав, поклонивсь тай дивить ся.

Старий тільки усом моргнув. — Гроші, — каже.

Яків знов поклонивсь: — Всю надію клав на вашу ласку та милость, батьку!

— Марта, дивлюсь, припинилась, наставила голову, мов та перепілочка, і слухає — не дише. І мати, бачу, на нас карим оком закидає.

— З Богом, — кажу, — завтра рушаймо до панії, а потім і до вашої милости за рушниками.

— З Богом, — каже старий, — попитайте долі. Одкупиш ся, Якове, — зятем будеш; а ні — воля божа! За панського дочки не оддам. Казав перше, з тим і умру. Вона в мене славного козацького роду! Чи таки ж мені, та ще з сивою головою, чесний хороший рід зневажати, козацький рід переводить, як погану жидівську віру! Нема в світі над козаків! — А сам аж стелю підпирає; випроставсь і очи святять і голос дзвенить: аж помолодшав, наче на Турка йде!

— А нема, нема над козаків! нема, — що й казати! — зтиха приказує жінка, хитаючи головою.

Мій парубок побілів, як хусточка, і дівчина сама не своя. Стоїть як нежива, і ясных оченят не зведе.

— Чим же він не козак? — кажу я старим. — Та подивіть ся, люде добрі, чи він же не козак? Нехай хоч сама Марта скаже!

Марта нічого не сказала, закрилась вишиваним рукавцем тай з хати вийшла.

— Так як же се буде, пане брате? — питаю.

— А так буде, як я сказав. Ідїть до панї, питайте долі.

— А як, враже зіллє, багацько схоче?

— Аби схотїла! За гроші не стійте: я грошей дам.

— Ну, спасибі, брате! — кажу я — Ширий ти козак, як я бачу! — Тай торкнув свого молодого: примічай ніби.

Веселїйше, знаєте, стало. Випили ще по чарцї тай почали радитись, як приступити.

Коханиха за дочкою вийшла. Певно десь присїли в садку тай журились укупцї. Ми того вечера вже їх і не бачили.

III.

Одвів нас старий у комору на добра-ніч, тай по-лягали ми спати. Чую я — не спить ся щось мойому парубкови: то сіно перевертає, то зітхає, далі й вийшов.

— Чи не піти б і мені за ним? Може, знадоблюсь для сторожі. — Лежу собі тай думаю, а сон мене так і клонить: сіно пахуче, свіже. Чую — рип! Ну, й добре, що не пішов: се Яків... Він постояв трохи і знов шмигнув. Е, ні, постій! Тут і я за ним. Бачу: підбираєть ся під хатне віконце, та ба! Він і льнув до його і бив ся голубом і стукав тихесенько, ніби травицею, — віконце не одчинилось. Чи спала молода козачка, чи батько не спав, — хто його знає! А ми пішли, як прийшли, ні з чим.

— Не журись! — кажу, щоб його розважити, — колись і перед нашими ворітьми сонечко зійде!

Він тільки рукою махнув тай заривсь у сіно.

— Якове! о Якове! — кличу.

Мовчить, неначе не чує, спить.

Тоді я й собі на бік, тай справді заснув.

Повставали раненько, до сонця. Старий випроважав нас за село (бо Хмелинці село козацьке, а до панського буде ще з пів верстви); зняв шапку: — „Боже поможи!“ — тай попрощались. Ідемо собі, коли де не візьметь ся — Марта з коромеслом, і хоче щось казати, і соромить ся, а сама як вишенька.

— Що се, Мартусю, — кажу, — чи не нас вийшла проважати?

Я вже мусів розмову почати, бо мій парубок тільки очима світить та по-за мною посуваєть ся знай до дівчини.

— Я була, — каже, — в Галі, коромесла... Боже вам поможи, дядьку! — Тай стрібнула поміж верби.

IV.

Увійшли в панський двір; сонечко вже підбилось височенько, питаємось — сплять. Посідали коло мальованого рундука, дивимось. Сад як раз перед очима. І туди стежки і сюди стежки, все жовтим піском по-

висипувані, і квіток цвіте без ліку, все кружками, кружками; і лавочки зелені, чистенько так, порядошненько.

— Славний садок, Якове!

— Славний, — каже, — дядьку!

Довгенько таки ми сиділи та журились, поки дождались. „Пані встала“, кажуть. Кликнули нас до покоїв. Увійшли. Аж у очах нам замигтіло: і зеленіє і червоніє і біліє і синіє. Чого там нема! Може, доводилось зазирнуть у жидівську крамницю? всього багацько; зразу й не розбереш, що добре, а що, вибачайте, годить ся в сміте викинути, аби людей дурити. аби бабо рябо! Так і туг: по кутках блищить, по стінах сєє. Позибігали якісь панночки, куці та бистрі, як сороки; повертілись повертілись перед очима, тай круть за двері! Обідної вже доби сама пані вкотила, як на колесах; пухка така, ніби на дріжджах зійшла; у перстнях, у отласах. Прийшла просто до дзеркала, повернулася двічі, так і зашуміло по покоєви, мов сухе листє, плюхнула в крісло, аж її підкинуло; тоді зирк на нас: — Чого вам треба? — питає.

— До вашої милости, — кажу, — так і так! — та низенько кланяюсь.

Вона й стала тоді ніби пильнійш на нас дивитись, тай каже, що тепер усе дорогше стало, що в того то, да ще в другого пана, парубки одкуплялись, то по півтисячі за себе положили.

— А в якого-ж се пана, добродійко? — питаю, та знов низенько кланяюсь.

— Тобі на що, в якого пана? — а самій мов у усі закрутило. — На що тобі?

— Да що? — кажу, — у того пана — нехай йому Бог дає здоровля — такі люде багаті!

— А ти думаєш за скільки одкупитись?

— Та ми б то думали, вельможна пані, як по наших грошах... Да що! Мабуть, Бог не судив.

— За скільки-ж ти думав?

— Да що вже даремно вашу милость турбувати! Бувайте здорові, добродійко! — А сам до дверей.

Яким мене хіп за рукав: Дядьку!

Я йому моргнув — не мішайсь!

— Слухай бо ти, — кричить пані, — постій! —
Завернула, знов питає: — За скільки хочеш одку-
питись?

А я таки не кажу. — Що, мовляв, вашу милость
клопотати нам!

Далі бачу, що вона вже червоніє, як жар найчер-
вонійший, — кажу: — Я, милостива пані, думав за
двіста карбованців.

Вона мені: — Та ти, мабуть з роду дурний! Та
ти се, та ти те!

А я все кланяюсь мовчки, ніби вона й до ладу
говорить.

Виговорилась, устала: — Коли хочеш одкупатись
— одкупляй ся скорійше за триста; бо вполі й за ти-
сячу не одкупиш ся.

Яків мій зрадів та, як дурень з печі, в ноги їй
геп! Дякує, бач, що його салом та по його шкурі.

— Ну, а гроші-ж принесли? — Сама як у очі не
вскочить.

— Ні, — кажу, — милостива пані, маємо при собі
трохи, да не всі.

— Мені зараз гроші треба! — крикнула, — зараз
таки! Я, — каже, — поїду в город сьогодні і ви щоб
там були, та все й скінчу. Ідїть, заберіть гроші.

Сама як схопить дзвінок, по всіх покоях — дзїнь-
дзїнь! Повбігали дівчата й хлопці. — Коляску! — каже,
— та не баріть ся! — А сама товчить ся, як Марко по
пеклу то папірчик із за зеркала витягне, то одмикає,
то зачиняє; за нею й дві дівчинки пострибують, як ті
лошатка, що жахають ся.

V.

Поки в панському дворі лагодились та вбирались,
ми хутенько перебігли по Хмелинців, нарobili там
крику, сміху, радости та веселости і знов вернулись
до панського двору. Пані казала нам даць возочка;
сама сіла в високу коляску, тай поїхала з Богом.

Городок наш — так собі городок, нічого. Мій
батько казав, що колись по йому проходили полков-
ники та сотники, — дак куди глянув, славне військо,

які той мак червоний; а тепер засіли Жида, як сарана. І нани живуть. У базар, то й чоловіка попадеш, бо в базарі людей найбільше.

Заїхала наша пані до старого Мошки, Жида. Покої високі й хороші, тільки так перцем і душить.

Зараз послали по якогось писаря Захаревича, а нам казали коло дверей подождати, поки прийде. Прийшов він хутко. Поганенький на личку, рябий як решето; штани сині, широкі, якась куца свиточка і на шії зелена хустка; під правицею шапка. Увійшов, зігнувся, ізнітився, наче й не ступає, а чоботи здорові і добре змазані.

Пані його зараз до себе покликала. Вона в нас, як говорить з яким чоловіком, сидить собі просто, як добрий качан у городі, і все роздивляється, які в тебе брови, які уси, яка одежа на тобі. Хиба-б який генерал, щоб вона голівку схитнула на бік, або глянула в очі любенько.

Пождали ми ще трохи, поки пані радилась із тим Захаревичем.

Вийшов він од неї, моргнув на нас, тай каже. — За мною ідть! — І пані з дверей каже: — Ідть за ним. — Ми й пішли.

А веселий чоловік був той писар Захаревич! Ледви ми вийшли, він почав сміятись і говорити, мало не танцює. Далі огрів Якова зо всієї руки по плечах, тай каже: — А що, схотілось на волю? І добре!

— Так то добре, — кажу, — що краще нам і не треба до якого часу!

— То тільки біда, — каже, — що діло то ваше дуже трудненьке. Не знаю, як то воно й буде.

— А що-ж там таке? — питаю. А Яків так і побілів.

— А те, що треба вам тепер особії приміти писати; се трудно! Я-б то й написав їх, та що скаже пан Біркач? Треба йому читати їх.

— А як добре напишете, поздоров Боже вас, пане, то певно нічого не скаже; хиба подякує.

— Хиба йому подарочок даєте, а? А я однесу. Се можна. Га?

Яків зараз і вирвав ся: — Якого-ж подарочка треба? Навчіть, пане?

— Можна й грішми, хоч і сто рублів, то візьме: він добрий чоловік! — каже писар, а сам регоче.

— Ні, пане, — ви нам кажіть, як треба. — Се вже я йому. — За що гроші давати? Або ми панію свою питаємо.

— Се не конче треба. Вольному вольному воля, спасеному рай. Можна й без грошей. Се вже без сміху каже.

Сів кінець стола. А стіл у його кривий, да і вся хата на боці; по кутках дїрки смітем завалені. Написав щось да й каже: — Я не зможу тут нічого; так і панії скажіть. Нічого писати.

— Як нічого? А другим щось пишете, пане?

— Пишуть особії приміти, мугирю! — каже той Захаревич, налаявши нас. — А в його які приміти? Зовсім так, як і всі.

— Так се слава Богу, що й ми на людей походимо! — я таки озиваю ся.

Так ні, тай ні! Нема особих приміт, нічого писати!

Мордувались мордувались, — таки мусли два рублі з копою! Тоді приміти знайшов і хутенько їх гачеркав у папері. І веселий знов став, який і був перше.

Провів нас, тай каже: — Не бійтесь, усе буде так, як слід йому бути; на те голова і приятельство. Нам аби маленький подарочок, — як то говорять: з миру по нитці — голому сорочка.

— Щоб не довелось мирови оголіти! — кажу я, — бо, поздоров Боже вас, багацько дуже ниточок тих тягнете, да з усіх боків.

VI.

Все, як пообіщав Захаревич, скінчилось добре. Поклонились ми панії, тай не гаючи часу, до Хмелинців. В Хмелицях рушники були готові, тільки нас і ждали. Зробили змовини, а там і весілле справили.

Добре погуляли і старі й молоді. По всьому селу пішла чутка, що в нас весілле: музики грають, у бубон бють, — весело було, бучно!

Правду говорять: — з гарної дівки гарна й молодиця: гарно завертить ся, гарно подивить ся. Що

то за молодиця вийшла з нашої Марти! Дівчиною як була, бігає, смієть ся, щебече; а тетер, якось ніби розумнійша стала: двір перейде тихо, велично, у очі гляне з повагою. Очіпок червоний, намітка біла, довга, і гетьману кращої жінки не треба, їй Богу!

Живуть вони й досі з батьком укупі і щиро люблять ся. Хлопчик найшов ся в них, такий чорнявий, у батька вдав ся, і здоровий, дякувати Господеви, — росте.

Ч а р и.

I.

Давня то давнина, а наче вчора діялось. Молоді літа — сказано: що за молоду чуєш, або бачиш, до кінця воно тобі привиджуєть ся. Стара бабуся, було, розказує нам, дівчаткам, прядучи вовну, а ми, звісно, наче тобі душею всяке слово вбачаємо, як то колись було на світі, які дива творили ся колись то.

Жив собі стагий козак Задорожко з жінкою (розказує, було, бабуся) Дав їм Господь викохати собі сина, як сокола. Такий же то виріс козак з його хороший! Що до коня, що до зброї, що до звичаїв, мовляв, лицарських! А то ж і дома щира була в його душа до всіх! Батька й матір шанував і поважав. — сказати. Старі тішать ся та радують ся своєю дитиною, та дякують Господеви.

Дожив в'ку свого старий Задорожко, позвав Господь до себе. Поб агословив він сина й жінку, наказав не журитись, хороше поховати його, тай спочив на віки.

— Годі плакати, мамо! — вмовляє Тиміш стару неньку, — се ви Бога гнівите.

— Дитино моя кохана! Як же мені сльози впити, коли самі з очей ринуть? Я прожила веселий вік молодий з ним тихо та любо і ось довелось на

старости літях осиротіти! Куди не гляну по хаті, чи в садку, чи на дворі, — все його згадаю.

— Вже час мені до роботи, мамо! — скаже, було, Тиміш. — Піду, тай вас проведу до сусідки Ганни, як маєте тут побиватись.

— Та добре-ж, добре, мій соколе ясний! Ходім до Ганни, сину!

А Ганна була, як і вона, удова, мала собі дочку одиначку, звали Химою. Хороша була дівчина, як повна квітка, ясноока. Зросла Хима вкупі з Тимошем, як браг із сестрою; разом грали ся, разом і горе приймали, все вкупі, все любенько між собою, та так і поросли, щиро люблячись. Було, як день не побачить Тиміш дівчини, то вже й ніяко йому, а вона й дівочі очі виплаче, виглядаючи свого чорнобрового парубка. Старі помічали: — Нехай, — кажуть, — люблять ся молодята; може, Господь і зведе їх до купи; будемо сватами.

А чи мало-ж то було парубків, що ходили за Химою, мов причаровані? Аби ступила за ворота, тут і вродять ся; та горда дівчина мине їх і оком не зведе ні на кого. В неї на думці тільки Тишім чорнобровий, його виглядає дожидає рано й вечір. Нема його — візьме дівчину жаль; побачила — то й веселенько й любо і на світі хороше живеть ся.

II.

Стара бабуся, було, розказує нам про тих людей, мов вони в неї перед очима, а сама каже було, що чинило ся те у давню давнину. Ото-ж і гуторить прядучи вовну:

— Без лиха, кажуть, у сьвіті не буває: не минула й Химу лихая година. Нема Тимоша нечір, нема й другий і третій. Не спить Хима, ходить по садочку, ходить, топче пахучі квіти, що сама садила й поливала; про все їй байдуже, бо велика туга печаль прийшла до її щирого, вірного серця.

Почина на світ займатись. Іде Тиміш улицею веселий; іде просто до своєї хати.

Вибігла вона тай переняла його: — Промов мені милий, хоч словечко! І вчора і позавчора тебе не було. Коли забуваєш мене, скажи щиро правду.

— О дівчино, дівчино! — каже Тиміш, — як ти мене запечалила! Мушу сповістити твою лиху годину: не бути нам у парі.

— Не буги? Хиба-ж ти собі другу дівчину знайшов, кращу од мене? Чи любить вона тебе, як я, щиро? Скажи мені, чия вона? Через неї мій вік молодий пропадає, нехай же хоч побачу, яка!

— Не гнівайся на неї, Химо: то смирна й добра душа. Вона й сирота.

— Се Олена Бондарівна! Вона? Так до неї ти що вечора йдеш? Я очі свої виплакала, сьвіт мені не милий, а ти з нею женихаєшся, обоє щасливі, одно коло одного! Горе моє! Лихо моє несподіване! А що ж, ти може думаєш брати її за себе?

— Буду сватів слати в неділю.

— Чого ж се так поспішаєшся? Може, не все гаразд буде?

— Бодай ти не дождала таке віщувати, недобра дівчино!

— Слухай, Тимоше, покинь мою розлушницю! Покинь, коли не хочеш каятись вік! Буде каяття, та вороття не буде!

— Щоб я її покину? Дурно тільки слова твої гинуть. Не зражу своєї дівчини, поки жив буду, поки світ сонця!

— Не покинеш? Розмисли, Тимоше, тай скажи в останнє, не хочеш покинути?

— Нехай мені гарячим піском очі засиплються, коли покину!

— Побачим! — Тай стрибнула в хату.

— Враже дівча! — промовив Тиміш, тай тяжко задумався. І назернулася йому на думку Олена, що хороша була, як зоря ясна, а покірна, а туга, як голубка сива! Згадав він її, та аж похрикнув: Нехай мене мир не знає, коли я зражу тебе, моя горличко!

III.

І поклав у першу неділю сватів засилати. Рано почав з ненькою радитись: — Нене, — каже, — полюбив я дівчину, хочу її за себе взяти; благословіть мене!

— Та нехай же тебе Господь благословить, сину! Одружись, мій соколе! А кого сватати будеш? Химу?

— Ні, мамо, Олену Бондарівну.

— Олену? А я все сподівалась, що ти Химу візьмеш. Хороша дівчина і мене шанує. Та вже нічого казати: коли вподобав Олену, бери Олену; а мені кожна невістка буде люба, аби тебе кохала, мій сину.

Послали сватів, побрали рушники, заручили молодих.

Почула се стара Ганна, тай каже дочці: — Мабуть тобі, доню, не судило ся з Тимошем у парі бути. А я вже певна була, що сеї осени вас повинчаю.

— А що є певного в світі, нене? — одмовила понуро Хима.

— Не журись, доню! Найдеть ся тобі ще кращий. Ти ж у мене, хвалити Бога, молода й хороша, як ягода.

В вечері йде Тиміш до своєї дівчини; весело йому й легенько і світ йому красуєть ся; коли — зирк! А перед ним, як мара, стоїть Хима, бліда і питає: — Покинеш, чи ні?

Він трохи опам'ятовав ся, тай каже: — Бог з тобою, нерозсудлива дівчино! Хиба не знаєш — я вже заручив ся?

— Не покинеш — питаюсь?

— Лучче мені вмерти, як без неї вікувати!

— В останнє?

— В останнє, — не покину!

IV.

Другого дня просить ся Хима в матері: — Нене, піду я до тітки в гостину. — А тітка жила у другому селі, таки недалечко.

— Іди, доню, іди; може розважиш своє серденько.
— Тай випровадила дочку до царини.

Не пішла-ж Хима до тітки, а пішла в дикий бір. Знала вона там иншу тітку. Не бачила її ніколи, а почувала, що живе стара чарівниця в тому бору. Знадобилась вона тепер бідолашній Химі.

Вийшла Хима за село — два шляхи вють ся. Поглянула навкруги — нема живої душі, тільки шумить кучерява верба та чутно, як рве десь воду з лотоків; поглянула, тай пішла тим шляхом, що до бору. Іде-їде, мінає й кам'яні гори, зелені луги. Сонце пече її, звернувши з полудня; білі ноги на каміні позбивала; довгою косою за гілля чепляється ся, — іде, ні на що не вважає. Переходячи мостом бистру річку, якомсь глянула в чисту воду, тай не пізнала самої себе, аж спинилась: — Чи се я? Де ж моя краса дівоча поділась? Та на що-ж тепер мені вона здала ся? Нехай гине — аби я свого доказала!

Ввійшла в бір; зелений та густий — не проглянеш; темно та глухо в йому. Озирнулась, а сонце вже низенько; небо, палаючи, починає червоніти.

Іде бором прислухаючись: то шурхне щось із боку, то захитаєть ся береза, то щось гукне: — Химо! Химо! — тай піде гук по темному бору, аж лунає.

Чи довго вона йшла, чи недовго, коли дивить ся — стоять два превисоченні дуби, а поміж дубами сидить стара жінка, стара, старенезна, аж її мох покрив. В Хими і в очах усе закрутилось; а відьма питає: — Чого прийшла, люба дівчино? Чого прийшла така молода й красна?

— До вас прийшла, бабусю, допоможіть!

Тай розказує своє лихо й пригоду.

Відьма й каже: — Коли хочеш, то я тебе навчу.

— Навчіть, — просить Хима.

Знайшла відьма ножа й пірце якомсь наговорене: — Простягни-ж мені ліву руку, дівчино!

Вона простягнула.

Тільки лиснув гострий ніж; червона кров закапала з пучки. Відьма встромила в кров пірце й заговорила: — Ну, — каже, тепер іди! Що хочеш, те й зробиш своїм ворогам.

Виходить Хима з бору, а сонце вже сідає. Чує вона в собі нелюдську силу... Скинулась вона ластівкою, тай полинула. Доліта до села — вже вечоріє. Ударилась об землю ластівка — перекинулась старою бабою, тай стала під вікном у Олени. Дивить ся — сидить Олена між дружок, як повна рожа, хороша, уквітчана і так то весело й тихо коло неї, такий то в неї, любий погляд! І дружки молоденькі гудуть коло неї, як ті бжільки золоті: обсіли стола, як свіжі квіточки, а Олена вище всіх на покуті.

Подивилась Хима, та аж серце в неї повернулось. — О, — каже, — саме зібравсь у неї дівич вечір; я не спізнилась!

Ввійшла в хату; її привитали, питають — звідкіль частують; а вона одсунула кватирку, простягла серед хати руки, тай рече: — Лети-ж ти, молода, пташкою, а ви, дружки, за нею! Щоб ви до віку вічного літали й щебетали!

Проказала вона сі слова чарівничі, — вони й випурхнули вікном, одна по другій, тільки крильцями лупотять. Так і полинули ряд по рядочку; Олена повела перед.

V.

Що то плачу, що то гомону було та страху по селу! Нема дівчат! Згинули, мов їх земля поглинула! Тиміш ходить, з туги та з горя несподіваного місця не знайде; ходить із улиці в другу, аж стоїть Хима в воротах; глянув він тай згадав її віщування.

— Вража дівчино! — каже, — напророкувала мені лихо! Бодай же й ти недіждала до віку веселої години!

Вона подивилась йому вслід і жаль її взяв і всміхнулась тай промовила: — Побачимо!

Минув рік. Просить Тимоша стара мати: — Сину мій, сину! Дружись, мій голубе! Що ти маєш у мене вянуги? Хоч і жаль, та не вернеть ся. Втіш мене, старую, нехай я свого віку доживу в радості, дякуючи Бога й тебе, моя дитино!

— Нене моя стара! Трудно мені оженитись! Не знайду я такої дружини, яка була в мене колись.

— Возьми Химу, сину: то добра дівчина, а мене як поважає, нехай її Господь щастем і долею наділяє! І тебе вона щиро любить.

— Химу взяти, маю? Та се мені перший ворог! Вона мені навіщувала мою долю!

— О, сину мій любий! Що те згадувати! Все божа воля. Що дівчина з жалю вимовила, з того пригоди не станеться; так уже — не судилось!

Як почала то слізами, то ласкою впадати коло його, то й умовила взяти Химу.

Кажуть, вода й камінь довбає, так і се: турчать та турчать що дня, що години: оженись та оженись, пожалуй стару неньку, що тебе виховала, що своє здоров'я стратила, тебе доглядаючи, — козак згодився, посватав Химу тай одружився з нею.

Додала стара невістки, не нарадується: яка ж то до неї щира та покірна! І вслужить їй, що треба і пожалує і догодить, як рідна дитина. А вже коло Тимоша, то так і вется, так і липне до його, а очень не спускає з його, хоч він усе понурий і неласкавий. Хима на се не вважає, падає коло його, годять йому, як любий дитині; а як дождеться, що Тиміш усміється, — Боже мій, як сонце її освітить, і очі блищать і личко почервоніє.

VI.

Сидить він якось у садку і жінка коло його, сидять мовчки. Вона йому в очі заглядає, а він голову спустив — сумує. Коли, чують, так щось щебече, так щебече! Дивляться, а над їх головою пташенята вються. Та одна пташка нижче всіх кружляє над Тимошем. Він чує, як і крильцями паше йому на вид.

Жінка схопила його за руку: — Устрель сю пташку, Тимоше! — каже. а сама побіліла.

— А на що я маю безневинну щибетушечку стріляти?

— Устрель, Тимоше! устрель, мій любий! — благає, стискаючи його за руку.

— Не буду стріляти, шкода й говорити!

— Не будеш? Тобі байдуже, що тебе жінка благає, бо жінка тобі нелюба...

Говорить, а сльози з очей скотились йому на руку, та як вогнем палять.

— О жінко! — каже Тиміш, — се в тебе десь огневі сльози!

— Бо гіркі, Тимоше! А чи мало я їх виплакала? — Тай почала знов благати, щоб устрелив пташку. Він таки не послухав.

— Іди, — каже, — іди собі, недобра людино, необачна!

Вона зірвалась і вийшла з саду.

А пташка все нижче та нижче над ним падає. Тиміш дивить ся і так йому чогось мила ся щебетущечка, що очей з неї не звів би; слухав би — не наслухав ся її тихого та любого щебетання! Так то чогось жаль його обняв: сльози так і ринули з очей. Припав він до землі, тай зросив її слізми. Чує, щось високо шумить. Се чорний ворон, — розбив пташенят і найкращу настагає. Вона як стріла летить, а ворон її крильми обгортає, як хмарою. Скочив Тиміш, сам не свій, побіг, ухопив рушницю тай устрелив чорного ворона; так він і вдарив ся коло Тимоша в землю. Дивить ся Тиміш — се не ворон, се його молода жінка: з під лівої руки чорна кров дзюрчить, а правою держить його першу милу — неживу. Як була на дівич-вечір уквітчана й прибрана, так і лежить по перед його очима Олена, хороша й пишна, як квітка!

Олену поховали коло церкви під вишнею та як поставили хрест, то злетілись дрібні пташенята, обсіли його з гори до самого нозу та жалібненько защебетали. Се її дружечки, що на дівич-вечері в неї співали.

Тиміш не довго маяв ся по світу: нудьга його ззіла. Хата розвалилась, двір заріс буряном і садок усох і глибока криниця засипалась, все мохом поросло та пилом припало...

№ 11. Проф. **М. Грушевський**, Про українську мову і українську школу. (З портретом і біографією автора).

№ 12. **М. Порш**, Про автономію України.

№ 13. **Б. Свідерський**, Економічні нариси.

Готують ся до друку:

№ 14. Проф. **М. Грушевський**, Одність чи розпад? (Про українську справу в Росії) й інші книжечки.

В третій десяток увійдуть твори **М. Кропивницького** (По ревізії), **Ів. Тобілевича** (Карпенка Карого), **Ст. Руданського** (Співомовки), **П. Мирного** (Лови), **Б. Грінченка** (Байда), **О. Мартовича**, **М. Коцюбинського** („Persona grata“) й ин., а також вибрані твори з української народньої словесности.

Набувати книжечки „ВІДРОДЖЕННЯ“ можна в кожній українській книгарні.

46.104

30690/6.5

:: **Всякі українські книжки** ::
і часописі можна дістати
в отсих українських
:: книгарнях: ::

У Київі:

1. **Українська Книгарня**, ред. Літ. Наук. Вістника, Фундуклеївська, 12.
2. **Українська Книгарня**, ул. Безаковська, 8.
3. **Крамниця „Час“**, В. Володимирська, 53.

В Полтаві:

1. Українська Книгарня, Петровська ул., д. Ворожейкина.
2. Книгарня Г. Маркевича, Бульвар І. Котляревського.

В **Катеринославі**: Книгарня Лозинської, Проспект.

В **Харкові**: „Українська Книгарня“, Петровський пер., 48.

В **Одесі**: Книгарня „Діло“, Преображенська, 11.

В **Катеринодарі**: „Українська Книгарня“, Катерининська, 34.

В **Житомирі**: Книгарня Совинського.

З друкарні „Діла“ Львів, Ринок 10.

ВИДАВНИЦТВО
ВІДРОДЖЕННЯ

МАРКО-ВОВЧУК.

ДВА СИНИ.

ОПОВІДАННЯ.

№ 6.

ЦІНА 10 КОП.